

УДК 929РильськийМ.+81'25(=162.1)

Флоріан Неуважний

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ І ПОЛЬЩА

У статті йдеться про вплив польської культури та літератури на творчість відомого українського поета, дослідника літератури й фольклору, перекладача і теоретика перекладу М. Т. Рильського.

Ключові слова: М. Т. Рильський, переклад, польська література.

The influence of the Polish culture and the literature on the creation of the famous Ukrainian poet, the researcher of literature and folklore, the translator and the theorist of translation M. T. Rylsky is considered in the article.

Keywords: M. T. Rylsky, translation, Polish literature.

У свідомості поляків Максим Рильський, видатний український поет, столітній ювілей якого відзначали в березні 1995 року, дещо перебільшено асоціюється не стільки з його величезними власними творчими досягненнями, як з перекладами польських поетів, особливо творів Адама Міцкевича [Grossbart 1974, s. 239–270; Pollak 1966, s. 115–117; Ларіонова ХСІІ, с. 156]. Про однобічність такого погляду не варто дискутувати, але слід пам'ятати про це, особливо розглядаючи зв'язки Максима Рильського з Польщею як з біографічної точки зору, так і з творчої, щоб не впасти в надмірний полоноцентризм, який у даному випадку навіть міг би здаватися виправданим.

Тому, відмежовуючись від полоноцентризму, потрібно відразу зазначити, що при розгляді, навіть у загальних рисах, проблеми «Максим Рильський і Польща», це питання є одним із ключових у науковій літературі про життя і творчість цього універсального митця – поета, дослідника літератури й фольклору, перекладача і теоретика перекладу, а також громадського діяча. Проблема, названа в заголовку, однак є – і

це я підкреслю відразу – лише частиною ширшого питання: «Максим Рильський і слов'янські літератури», яку вже успішно висвітлювали [Вервес 1972].

Є справою майже очевидною, що поезія М. Рильського, виростаючи, як майже кожна творчість, передусім із рідної землі, коріниться глибоко не лише в загальнослов'янському, але і в європейському контексті. Це стало результатом того, що творчість Максима Рильського, яка активно засвідчувала свою присутність понад півстоліття (перша збірка лірики «На білих островах» з'явилася в 1910 р., коли автору було лише 15 років, а остання, видана за життя поетична книжка «Зимові записи» вийшла 1964 р.) і становила приклад умілого поєднання багатьох елементів, підпорядкованих оригінальному талантові автора і головній меті творення самобутньої й неповторної рідної української поезії. Такий підхід, реалізований послідовно протягом усього життя, утвердив творчість М. Рильського в українській літературі як винятково вартісну і багату.

Для всіх дослідників життя і творчості Максима Рильського не підлягає сумніву факт, що поміж слов'янських літератур, крім рідної, спочатку митець познайомився з польською літературою, і саме їй присвятив найбільше уваги як в оригінальній і перекладній творчості, так і в критичній діяльності.

На таке раннє й активне зацікавлення молодого Рильського польською літературою і культурою мала вплив родинна традиція. Поет походив із давнього українського, але сполонізованого роду. Батько поета, Тадей Рильський (1841–1902), після закінчення Київського університету почав реалізувати ідеали Київської громади, до якої належав. Унаслідок цього в 1860 році відмовився від усіх дворянських привілеїв. У своєму маєтку організував школу для сільських дітей, де сам учителював, а в 1881 році одружився з дівчиною із села Романівка. Удома Рильські спілкувалися й українською,

й польською мовами. Звідси, поруч із досконалим знання рідної мови (а це нечасто траплялося в родинах української шляхти), розпочинається знайомство з польською культурою й літературою.

Одним із важливих аспектів питання «Максим Рильський і Польща» є власне біографічний, родинний, який ще недостатньо розроблений, оскільки не написано, про життя Тадея Рильського – етнографа, соціолога, автора робіт, присвячених Коліївщині, національному українському світоглядові. Немає біографії цього хлопомана, який разом із братом вирішив власним життям сплатити борг польської шляхти перед українським народом [Герцен 1958, с. 238]. Усупереч нелюбові багатьох сучасних дослідників до надмірного біографізування, цей аспект (біографічний) є вкрай важливим і актуальним.

Наступний широкий і важливий аспект зазначеної в заголовку проблеми становлять творчі зв'язки і контакти М. Рильського з польською літературою і культурою. Це питання можна поділити на такі складові: переклади М. Рильським польської літератури на українську мову, наукові й критичні праці поета про літературу, культуру й польських письменників; польські теми й сюжети у власній творчості М. Рильського, з чого може впливати проблема присутності польської літератури чи окремих її представників в естетичній свідомості й поезії митця; резонанс творчості М. Рильського в Польщі – переклади його творів, а також нариси й статті про дослідника, відгуки польських поетів про діяльність М. Рильського, його публіцистичні виступи у польській пресі та особисті контакти з Польщею й поляками.

Кожному дослідникові творчості М. Рильського зразу впадає в око, що він надавав величезної ваги поетичному перекладові, трактуючи його нарівні з власними творами. Характерно, що в тому самому 1929 році, коли М. Рильський приступив до

перекладу «Пана Тадеуша» українською мовою, він одночасно розпочав перекладацьку роботу над «Мідним вершником» Олександра Пушкіна. Тоді ж почав готувати переклади до антології західноєвропейської літератури. Поет від початку своєї творчості усвідомлює вагомість і значущість перекладацької роботи, яка допомагає зводити мости між літературами, що здійснювали раніше в українській літературі Пантелеймон Куліш, Іван Франко, Леся Українка, а також сучасники М. Рильського – Микола Зеров, Павло Филипович та Михайло Драй-Хмара.

Уже тоді Максим Рильський розумів необхідність уведення до вітчизняної культури відомих творів світових літературних творів, щоб прокласти українській літературі дорогу за межі письменства регіонального, яке навіть деякими мислителями трактувалося (М. Костомаров) виключно як «література для домашнього ужитку». На схилі літ поет писав: «Коли я думаю про велич Пушкіна, Шевченка, Міцкевича, Байрона, Гейне, Гюго, Петефі, коли я звертаю зір далі в глибину віків і виникають передо мною живі – так, живі! – постаті Гете, Шекспіра, Данте, давніх грецьких трагіків, то я відчуваю гордість, що я людина, що я ходжу по тій землі, по якій ходили ці велетні, готуючи для нас незліченні багатства нашої культури» [Рильський 1980, с. 80–81].

Тому знаменним також є факт, що в засвоєних українською культурою багатствах таке важливе місце займає творчість Адама Міцкевича в чудових перекладах Максима Рильського та в його оригінальній критичній інтерпретації. Це й сприяло тому, що Максим Рильський був визнаний одним із найвидатніших знавців творчості Міцкевича в Україні, Росії та Білорусі.

Починаючи з 1923 року М. Рильський майже в кожній збірці своїх оригінальних віршів, які вивисують його в українській літературі ХХ ст., звертається до А. Міцкевича, зга-

дує про нього, цитує або присвячує йому твір чи присвяту на зразок тієї, яка перед віршем «Човен»: «Пам'яті найбільшого епічного поета нових часів – Адама Міцкевича» [Рильський 1925, с. 26].

Робота над перекладом «Пана Тадеуша» тривала кілька десятків років. Уривки з'явилися в 1925 році [Життя і революція 1925, с. 70–71], а перший варіант цілої поеми в 1927 році. У 1949 році Максим Рильський видав удруге новий, поправлений варіант перекладу шедевра А. Міцкевича, за що отримав офіційну Державну нагороду III ступеня і здобув визнання критики [Вервес 1950; Гудзий 1950, с. 55–56].

У 1955 році в Києві видано двотомне зібрання творів А. Міцкевича українською мовою. У цьому виданні було вміщено 31 сонет нашого поета, 5 балад, поема «Кондрад Валленрод», вірші «Пам'ятник Пету Великому», «До друзів-москалів», а також «Пан Тадеуш», що становить другий том видання. Тоді також з'явилася стаття «Про поезію Адама Міцкевича», видана в 1956 році в Москві російською мовою. Також двотомне видання А. Міцкевича російською мовою, створене 1955 року, вийшло у світ за редакторством та зі вступним словом Максима Рильського. Український поет редагував ще п'ятитомне зібрання творів Адама Міцкевича російською мовою, яке видано в 1948–1954 роках. Вісімнадцять разів М. Рильський був редактором творів польського поета, які з'являлися українською та російською мовами, дбаючи про те, щоб переклади художніх творів автора «Пана Тадеуша» максимально точно віддзеркалювали мову оригіналу, його зміст і стилістичні властивості, відповідно до принципів, проголошуваних у його теоретичних працях [Рильський 1958] і в перекладацькій діяльності.

У зв'язку з цим постає нагальна потреба в розгляді не лише перекладацької майстерності Максима Рильського в пересаженні ним поезії А. Міцкевича на український ґрунт, незважа-

ючи на те, що існує кілька праць, присвячених цьому питанню [Вервес 1950; Павлюк 1956, с. 108–115]. Варто також поглянути на М. Рильського як на дослідника польського поета, оцінити його критичний і літературознавчий доробок у цій галузі. Тим більше, що вивчення поетів, над творами яких він працював, стало постійним процесом, що супроводжував роботу М. Рильського – перекладача й поета.

Існує ще один аспект досліджень творчості Максима Рильського в контексті його перекладацьких зусиль над засвоєнням українською культурою творів А. Міцкевича. Причому він є надзвичайно важливим і складним: це вплив перекладацької діяльності на власну поетичну майстерність і естетичне бачення світу М. Рильським. Чудовий знавець творчості поета Олександр Білецький констатував: «Праця над перекладом “Пана Тадеуша” була для Максима Рильського прекрасною школою поетичної майстерності, у якій він змушений був стати і мовознавцем, і знавцем історії літератури» [Білецький 1960, с. 73].

Менш відомі, ніж переклади А. Міцкевича, в Польщі переклади творів Юліуша Словацького і дослідження про автора «Кордіана». Проте нашого романтика М. Рильський любив і цінував здавна. З нагоди 150-річчя від дня народження Юліуша Словацького в Києві вийшло двотомне зібрання його творів. Усі переклади редагував Максим Рильський, а також переклав такі твори як «Гімн», «Гробниця Агамемнона», «Мій заповіт», «У Швейцарії», три пісні з поеми «Беньовський» – першу, другу й п'яту та фрагменти наступних незакінчених пісень.

Коли 5 вересня 1959 року в Кременці було проведено ювілейну наукову конференцію, присвячену Ю. Словацькому, М. Рильський виголосив доповідь «Юліуш Словацький – поет, гуманіст, патріот», опубліковану згодом під іншою назвою – «Полум'яний геній». З цієї доповіді зрозуміло, з якою при-

страстю Максим Рильський писав про Ю. Словацького. У тексті читаємо: «Говорити про могутність поетичного хисту Словацького, про невичерпне багатство його невгамовної, за висловом Франка, фантазії, про чудотворну гнучкість, блиск і барвистість його мови, його віршової форми, показати їх на конкретних прикладах – завдання захоплююче, але дуже важке» [Рильський 1980, с. 444].

Отже, безперечно існує проблема, порушена лише частково (І. Глинським, Н. Вервесом, М. Павлюком) [Глинський 1963; Павлюк 1960, с. 216–226], Рильського-перекладача, додамо відразу – віртуозного перекладача – віршів і поем Ю. Словацького, а особливо «Беньовського», повний переклад якого здійснено у співпраці з Євгеном Дроб'язком. Це був перший переклад цієї поеми на схід від Бугу.

Наступним питанням, пов'язаним із перекладацькими уподобаннями Максима Рильського, є його ставлення до Марії Конопницької. Це поетеса, яку вельми цінували в Україні завдяки перекладам Олени Пчілки, матері Лесі Українки, котра також шанувала авторку «Роти», а також перекладам Івана Франка та поетів-діячів ХІХ і ХХ ст.

Максим Рильський, шанувальник витонченої поезії, знав творчість польської поетеси й розумів її значення. Він брав участь у львівському виданні її творів 1954 року, переклав «Кредо», «Старому торбаністові», «Капрі». Коли в 1959 році вийшло чотиритомне видання творів М. Конопницької російською мовою, Максим Рильський написав до нього передмову. У цій передмові, передрукованій українською мовою, всі цитати віршів, які ілюструють творчість поетеси, Максим Рильський подав у власному перекладі.

Існує також проблема взаємин М. Рильського з авторкою «Пана Бальцера у Бразилії» – проблема незмінного інтересу українських митців до Марії Конопницької, поезія і проза якої була дивовижно суголосною з поетичними пошуками

Лесі Українки, з пошуками в галузі поезії і новелістики Івана Франка і Бориса Грінченка. Можливо, зачарування М. Рильського творчістю Івана Франка й своєрідне її продовження пояснює б живий досі інтерес сучасних українських поетів до творчості польської акторки, серед яких згадаю Дмитра Павличка, Володимира Лучука та Романа Лубківського, які вважаються продовжувачами традицій Максима Рильського в українській поезії.

Іншою проблемою є зацікавлення Максима Рильського сучасною польською поезією. Не приховував свого захоплення такими різними поетами, як Леопольд Стафф, Юліан Тувім та Владислав Броневський, тому що любив їх і перекладав. Цінував, як він сказав у розмові з автором цих слів, «їх цілісне, гармонійне бачення світу, попри їхній трагізм». Своє захоплення виразив у «Слові про поета» [Тувім 1963, с. 5–13]. Достатньо процитувати початок цього тексту, що є вступом до вибраних поезій Юліана Тувіма 1963 року, для того, щоб усвідомити емоційний градус, який супроводжував працю поета над перекладами віршів автора «Чигання на Бога»: «Чомусь хотілось би це слово про Юліана Тувіма, польського поета, чиє ім'я стоїть в одному ряду з іменами найбільших поетів сучасності – Маяковського, Тичини, Аполлінера, Гарсія Лорка, Чаренца, Квазімодо, Галактіона Табідзе, Незвала, – почати так, як починалися старовинні книги: “Одного осіннього вечора, коли вітер сумно завивав за вікном і дрібні дощові краплі монотонно стукали в шибки, зібралися в затишній кімнаті, біля каміна, де весело потріскували і ясним полум'ям грали сухі дрова, кілька давніх приятелів (...)”. Це було не зовсім так. Але справді: кілька приятелів і однодумців зібралися якось і намислили із власної доброї охоти без усяких видавничих замовлянь перекласти вірші Тувіма і злагодити таку збірку, яка б дала українському читачеві більш-менш ясне уявлення про цього чудесного, і простого, і складного водночас, поета» [Тувім 1963, с. 3–5].

У зв'язку з виданням поетичної збірки Ю. Тувіма українською мовою, до якої Рильський включив 24 переклади віршів і великий фрагмент поеми «Польські квіти», постає питання про розширення полоністичних зацікавлень поета, виникає питання про мотиви звернення уваги на Л. Стафа, В. Броневського та власне Ю. Тувіма. Це питання, якщо пам'ятати про слова М. Рильського в розмові з автором даної статті, є принциповим. Адже М. Рильський, поруч з віршами В. Броневського, переклав його поему «Паризька комуна», усвідомлюючи, що вже існувало три переклади цього твору [Броневський 1971]. Тому було б варто зіставити й обговорити наявні переклади поеми В. Броневського у світлі власних рішень і перекладацьких пропозицій М. Рильського.

Визначаючи й класифікуючи теми й проблеми, що входять у межі питання, порушеного в заголовку даної статті, нагадуємо, що М. Рильський був ученим і літературним критиком. Варто пам'ятати й те, що він є автором численних статей і досліджень, у яких ідеться не тільки про польську літературу, але й про нашу культуру, історію, живопис, музику, фольклор і навіть архітектуру.

Напевно, найцікавішим дослідницьким полем у проблемі «Рильський і Польща» є відображення польської проблематики – безпосередньо чи опосередковано – в оригінальній творчості Максима Рильського. Тому польські теми і мотиви, а також посилання в оригінальній поезії автора «Мандрівки у молодість» було реалізовано двояко: у віршах про польських письменників і митців, а також як своєрідні посилання на польських письменників, перефразування їх висловлювань чи цитування їхніх творів, або вплетення в тканину власного вірша асоціацій і алюзій щодо польських справ. Виникає питання: чи варто розглядати мотиви й теми як данину польським сентиментам поета, як вираз сильно-

го зацікавлення нашою культурою, чи може як пошук моделі власної творчості?

Річ досить цікава, що в першій збірці ліричних віршів 1910 року «На білих островах», а також у ліриці й віршах, що надруковані в 1910–1919 роках ми не знаходимо жодних відкритих і легко вловимих звернень до вітчизняних і зарубіжних класиків. Натомість у поемі «Марина» (1928–32), в якій виразно простежується відлуння студій А. Міцкевича і Т. Шевченка, Максим Рильський засвідчує, що у своїй творчості в однаковій мірі узгоджує і використовує як рідну традицію, так і прагнення до інновацій. У цій поемі романтичний темперамент, що походить від Т. Шевченка, гармонійно поєднується з епічним спокоєм і зваженим, мальовничим описом, притаманним А. Міцкевичу.

Уперше в поетичній творчості Максим Рильський звернувся до А. Міцкевича в поемі «На узліссі» (1918), а пізніше в наступних – «Марина» і «Чумаки». В останній поемі, в якій відчуваємо, що автор був глибоко обізнаний із поемами Д. Байрона, О. Пушкіна, Ю. Словацького, ми читаємо таку іронічну заувагу на адресу сучасної йому поетичної моди:

Звичайно, про Довейка і Домейка
Тепер писать – то кепський був би тон.
Тепер на місці квітки й соловейка
Звитяжно стали криця та бетон

[Рильський 1925, с. 10].

До однієї з октав поемі «Сіно» (1927) М. Рильський увів цитату з Ю. Словацького, натякаючи немовби на його зв'язки з Україною:

Країни рідної завітчані степи
(Словацький пише так, а ми на те пристанем)
З одного запаху пізнав би і сліпий...

[Рильський 1929, с. 12].

Вірш «І знов “Гадеуша” я розгорнув» (1925) [Рильський 1929, с. 39] відображає сильне захоплення М. Рильського поетичною майстерністю А. Міцкевича, подібно, як захоплення музикою творця мазурок і полонезів висловлює у вірші «Шопен» (1934) [Рильський 1936, с. 69–71]. «Співця з Литви» (Міцкевича) Рильський згадував у циклі «Море і солов'ї» (1940) [Рильський 1983, 2, с. 304], який написав під впливом «Кримських сонетів».

Нагадаємо, що «Акерманські степи» М. Рильський переклав у 1925 році й пізніше включив до збірки віршів «Де сходяться дороги» (1929). До А. Міцкевича український поет ще неодноразово звертатиметься: у вірші «Великий перегук» (1941), цимбаліста Янкеля згадує в автобіографічній поемі «Мандрівка в молодість» (1943), у віршах з циклу «Ленінградські нариси» і «Мідний вершник».

Окрему галузь полоністики М. Рильського становлять вірші, присвячені Польщі. З них постає своєрідне поетичне бачення сучасної поетові Польщі, яку М. Рильський відвідав уперше в 1945 році, а пізніше бував там неодноразово. Наслідком поїздки до Польщі був цикл із семи віршів, опублікованих у 1950 році під назвою «У молодій Польщі». Це свого роду записна книжка, ліричний нотатник, який становить немовби поетичний щоденник, у якому поет нотував передусім свої художні враження і культурно-політичні рефлексії, викликані поїздками до Варшави, Кракова, Вроцлава і Закопаного.

Цей цикл був пізніше збагачений віршами «До Польщі», «Татри» у збірці «Сад біля моря» (1955), «На концерті “Мазовша”» у збірці «Троянди й виноград» (1957), «Польщі» у збірці «Далекі горизонти» (1959), «Скінчився день, ми сиділи в Гданську» у збірці «Голосіївська осінь» (1959). Варто звернути увагу, що цей останній збірник у переважній більшості був написаний у Польщі. Про це свідчить місце і дата написання.

Остання, видана за життя збірка поезії М. Рильського «Зимові записи» (1964) принесла, крім численних перекладів поета з сучасної польської поезії, прекрасний програмовий вірш «Легенда віків», опублікований раніше в книжці есе «Про мистецтво» (1962). Ідейне звучання вірша «Легенда віків» виразно простежується в епіграфі: «Недавно в одній промові було сказано, що як минулий рік був Шопенівським не тільки для Польщі, а й для інших країн, отже, й для України, так нинішній рік є Шевченківським, не тільки для України» [Рильський 1983, 4, с. 267].

Завершуючи цей скорочений перелік різних аспектів проблеми «Максим Рильський і Польща», варто звернути увагу на дуже вагомий факт, що незадовго до смерті (24 липня 1964 р.) через помічника М. Рильський звернувся до Польщі з нагоди 20-річного ювілею з такими словами привітання: «Стародавній і милий серцю краю, що подарував світові безсмертну душу Міцкевича і геніальну музику Шопена! Я поділяю з тобою радість у дні ювілею твоєї молодості, Польщо! Двадцять літ! Це мить на годиннику історії. Та як багато пройдено, як багато зроблено на цій новій, славній путі, Польщо! Я з радістю причалив би на свята до твоїх до болю в душі знайомих берегів. Та шкода, що недуга прикувала мене до Голосієва. Хай же від берегів рідного Дніпра донесуться до берегів милої Вісли щирі слова привіту і душевні побажання твого вірного друга, Польщо! Добра тобі, добра тобі і благоденства! Сто раз, по “сто лят!!!” – такий мій святковий тост на твоїх іменинах. Я серцем з тобою, дорога Польщо!» [Рильський 1983, 18, с. 419].

Такими словами закінчив свої «труди і дні» поет, який продовжуючи традиції українсько-польської дружби Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, зробив для наших літератур більше за попередників і освітлив дорогу таким, як Микола Бажан, Дмитро Павличко, Ліна Костенко, Іван

Драч, Роман Лубківський, котрі йшли і далі йдуть нею. І тому напередодні круглої дати – сторіччя від дня народження (М. Рильського – варто згадати про поета не тільки «незлим тихим словом», але також активним продовженням його «теслярської роботи» – зведення моста дружби між Польщею й Україною.

ЛІТЕРАТУРА

- Grossbart Z.* Maksyma Ryłskiego droga do arcyprzekładu «Pana Tadeusza» // *Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich.* – Wrocław, 1974.
- Pollak S.* Neoklasyk szlachetny // *Twórczość.* – 1966. – N 11.
- Білецький О.* Від давнини до сучасності. – К., 1960.
- Вервес Г.* Визначне досягнення мистецтва перекладу // *Літературна газета.* – 1950. – 26 січня.
- Вервес Г.* Максим Рильський в колі слов'янських поетів. – К., 1972.
- Вервес Г.* Словацький і Україна. – К., 1960.
- Владислав Броневський в Українській РСР. Бібліографічний покажчик. – Л., 1971.
- Герцен А.* Собрание сочинений : в 30 т. – М., 1958. – Т. 15.
- Глинський І.* Про переклади Ю. Словацького // *Літературна газета.* – 1963. – 21 травня.
- Гудзий Г.* Поэма великого польского поэта в переводе Максима Рыльского // *Славяне.* – 1950. – № 4.
- Життя і революція. – 1925. – № 3.
- Ларіонова О. М.* Рильський – перекладач «Пана Тадеуша» А. Міцкевича / Праці Одеського державного університету. Серія філологічних наук. – Рік ХСІІ. – Т. 160. – Вип. 5.
- Павлюк М.* Майстерність перекладача // *Дніпро.* – 1956. – № 11.
- Павлюк М.* Максим Рильський – перекладач Юліуша Словацького // Максим Рильський (збірник). – О., 1960.
- Рильський М.* Де сходяться дороги. – К., 1929.
- Рильський М.* Зібрання творів : у 20 т. – К., 1983. –Т. 2; Т. 4; 1988. – Т. 18.
- Рильський М.* Кризь бурю й сніг. – К., 1925.
- Рильський М.* Літо. Поезії 1933–1936. – К., 1936.
- Рильський М.* Статті про літературу. – К., 1980.

Рильський М. Художній переклад з одної слов'янської мови на другу. Доповідь на V з'їзді славистів. – М., 1958.
Тувім Ю. Вибрані поезії. – К., 1963.

Переклад з польської Л. Халюк

В статті розглядаються впливи польської культури і літератури на творчість відомого українського поета, дослідника літератури і фольклору, перекладача і теоретика перекладу М. Т. Рильського.

Ключеві слова: М. Т. Рильський, переклад, польська література.